

A békéscsabai Gabonamúzeum

– Cs. Szabó István –

A múzeum alapításának gondolata visszanyúlik az 1970-es évek elejére. Az adattárban őrzött levelezések arról tanúskodnak, hogy az intézmény alapításának szándéka 1970–1974 között született meg. Az intézmény alapítását szorgalmazó megyei, s városi vezetők különböző fórumokon kezdeményezték a konkrét megvalósítást. Így született meg – többek között – az a levél (keltezése 1974. április 9.), amelyet az MSZMP békéscsabai Városi Bizottsága írt a Mezőgazdasági és Élelmiszertudományi Minisztérium címére, személyesen *Vánics Jenő* miniszternek, amely levélben támogatását kéri, egy Békéscsabán létrehozandó „Gabona-gazdaságtörténeti múzeum” alapításához. A levélírók elképzelése szerint a múzeumban egy „agrártörténeti kutatócsoport” is működne. Egyúttal körvonalazták elképzeléseiket a majdani múzeum működésére, gyűjtőkörére, illetve fenntartására vonatkozóan is (3. kép 2).

A leendő múzeumot érintő, mindenre kiterjedő javaslat kidolgozására *Vánics Jenő* minisztertől, *Vlcskó Lajos*, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum akkori főigazgatója kapott megbízást. A javaslatot – természetesen – egyeztetették a békéscsabai Városi Tanács illetékeseivel, annál is inkább, mert a múzeum helyére a Városi Tanács ajánlott fel területet, s már meglévő épületet. A javaslatban megindokolták a múzeum Békés megyében történő alapításának gondolatát, hivatkozva a megye gabonatermesztő és feldolgozóipari múltjára. Majd leírták azokat a témaköröket, amelyekkel megítélésük szerint a múzeumnak foglalkoznia kellene:

I. A gabonatermesztés története

1. A gabonafélék fogalma
2. A Dél-Alföld gabonatermesztése
3. A gabonafélék nemesítése.

II. A kenyérgabona tárolásának és feldolgozásának története

1. Tárolás és tisztítás története
2. A malomipar története
3. A sütőipar feldolgozás története (a paraszti kenyérsütés, pékek-kisipar, kenyérgyárak-sütőipar)

Az egyes tárgyalások alkalmával úgy vélekedtek, hogy a létesítmény, a létesítendő intézmény múzeumi jellegének eldöntése igen fontos kérdés. Első helyen szerepelt a célkitűzések között az is, hogy a malomipari munkások, pékek, illetve sütőipari munkások életmódját, azok változó helyzetét, társadalmi-kulturális életét bemutató emléanyagot gyűjtsön az intézmény, s a begyűjtött anyagból állandó kiállítást rendezzen. Az alapítók véleménye szerint „indokolja a gyűjtést és bemutatást az a tény is, hogy míg a hagyományos paraszti kultúra anyagát a múzeumi szervezet gyűjtötte, s gyűjti, addig így összefüggően a feldolgozó-ipari és sütőipari munkásság kultúrájának bemutatására nem került sor.” Úgy gondolták, hogy a gabonatermesztés és feldolgozás néhány műemlékét (tanya, hombár, szélmalom, szárazmalom, vízimalom) a múzeum területén kellene bemutatni, illetve felépíteni. Javaslat történt arra is, hogy a hagyományos kis-

paraszti gabonatermesztés gépesítésének kezdeteit reprezentáló kisgépek kerüljenek begyűjtésre, illetve bemutatásra (1880–1945 között gyártott vetőgépek, aratógépek, talajművelő eszközök, takarmány-feldolgozó gépek stb.).

A Békés megyei Tanács VB általános elnökhelyettese és az MSZMP Békés megyei Bizottsága egy közös levélben (kelt: 1977. május 5-én) fordult a megye termelőszerkezeti elnökeihez. A levélben értesítették a címzetteket arról, hogy a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Békéscsabán kezdeményezte egy „*Gabona Múzeum*” létrehozását, kifejtve azt is; „Az országos jelentőségű és hatású – sőt Európában egyedülálló – beruházáshoz az országos szervek anyagi és erkölcsi támogatást adnak, de feltétlen szükséges a megyében lévő gazdaságok összefogása e cél érdekében”. A továbbiakban az idézett levél szövege részletezte a telepítési és döntéselőkészítő terveket, s a költségvetésben feltüntetett összeg fedezetéhez gazdaságonként – azok anyagi erejétől függően – támogatás megajánlását kérte. 1977-ben a Városi Tanács megvásárolta a gyulai műút melletti „kisfényesi” részen lévő régi tanyát – melléképületekkel – *Gajdács Páltól* és nejétől született *Zsibrita Dorottyától* (tanyaszám: 2135). A tanya ez időtől kezdve mint a leendő Gabonamúzeum első egysége, *Gajdács-*, vagy *Csabai* tanya néven került a város tulajdonába, s egyúttal a műemléki jegyzékbe.

Vasvári Mihály mezőgazdasági mérnök-tanár 1978. március 15-i hatállyal kapta meg a Gabonamúzeum intézményi igazgatói kinevezését *Vlcskó Lajos* főigazgatótól. A békéscsabai *Gabonamúzeum* 1984. december 31-ig a budapesti Magyar Mezőgazdasági Múzeum filiájaként működött annak felügyelete, szakmai irányítása alatt. *Vasvári Mihály* 1985. július 31-ig vezette és irányította az intézmény tevékenységét. Áldozatos, szívós munkával, az anyagi támogatásokért való utánjárással, az építkezések nehézségeivel küzdve valósította meg munkatársaival a jelenleg is látható múzeumi épületegyüttest. A *Csabai Tanya* mint állandó kiállítás mellett, több időszakos kiállítást is bemutatott 1978–1985 között. 1978. évben került sor a tanya és melléképületei műemléki követelményeknek megfelelő helyrehozatalára. 1980-ban a békéssámsoni határbeli, Csókás pusztán álló műemlék szélmalmost lebontották és a múzeum területén felépítettek, ahol aztán *Csókási szélmalom* néven került bemutatásra. A növekvő költségek szükségessé tették, hogy – a megye vezetésének közbenjárásával – újabb támogatásokat kérjenek fel. Az intézmény létesítése körüli teendőik összefogására az illetékes szervek képviselőinek részvételével létrehozták a *Gabonamúzeum Intéző Bizottságot*, amely aztán 1985. január 1-e után újjáalakult *Gabonamúzeum Fejlesztő Tanácsa* néven. A gabonai par a kezdetektől tetemes költséggel, milliós összegekkel vett részt az intézmény építésében és fenntartásában. 1980. október 31-én került sor az intézmény ünnepélyes megnyitására. A múzeum létének, tevékenységének megbecsülésére jellemző, hogy a múzeumot, a kiállításokat *dr. Vendégh Ferenc* MÉM miniszterhelyettes adta át a nagyközönségnek. Ugyanazon a napon került átadásra – szintén miniszterhelyettesi megnyitóval – Kétegyháza, a Szakiskola keretén belül működő Mezőgazdasági és Gépfejlesztéstörténeti Gyűjtemény. A két intézmény között éveken át kiváló szakmai, emberi kapcsolatok működtek, többek között a két intézmény gyűjteményéből rendezett közös kiállítások bemutatásával is. 1980. november 1-től három személyes (*Vasvári Mihály* múzeumvezető, *Gajdács Pál* gondnok, *Gajdács Pálné* teremőr-takarító) múzeummal gyarapodott Békéscsaba város közönsége, s az idelátogató turisták.

A gabonamúzeum teljes fenntartási és működési költségeit 1985. január 1-ével a Békés megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat vette át, a munkáltatói jogokkal együtt. Tekintettel az egyre romló gazdasági helyzetre, a Gabonamúzeum Fejlesztő Tanácsa soros ülésén úgy döntött, hogy a távlati tervekben szereplő, még felépítendő objektumok (gabonatermesztési-, sütőipari-, gabona-feldolgozó ipari pavilonok, vízi-, szárazmalom, központi irodaépület) létesítését bizonytalan időre elhalasztja. A fejlesztő Tanács a fenntartó vállalat kérésére hozzájárult, hogy a gabona tárolásának, feldolgozásának tárgyi és dokumentációs anyaga kerüljön gyűjtésre.

Az intézmény fenntartási körülményeiből, szakember létszámából adódóan nyilvánvaló, hogy a „Működési engedély”-ben megszabott, meghatározott országos gyűjtőkörét ellátni nem tudta.

A Gabonamúzeum létesítményei

1.) Gajdács vagy Csabai tanya

Az eredetileg 1824-ben épült háromosztatú tanya, az 1888-as árvíz után színnel, istállóval és melléképületekkel bővült. A vertfalazatú, szabadkéményes épület, a rőzsevázra sártapasztással készült kemence, a konyhai tüzelőhelyek, a nádfedés, az alföldi építkezési mód ősi maradéka. Az eredeti tetőszerkezeti ácsolatot a melléképület őrzi. A hombár 1871-ben épült, és az újkígyósi Réti család udvaráról telepítették át. A hagyományos gabonatermesztésre berendezkedett életformának állít emléket a tanya és annak berendezése.

2.) Csókási vagy Kiss-féle szélmalom

A megyerendezések előtt Makó város határához tartozó, ma Békéssámson határában lévő Csókás pusztáról telepítették át a szélmalmot. Csókás puszta egy, a török hódoltság idején elpusztult község nevét őrzi. Ennek a pusztának 507. sz. tanyájáról származó szélmalmot Vajnai Pál építtette két pár malomkőre 1856–1860 között. A malom vonzaskörzetébe kb. 100 tanya tartozott. Az 1890-es években három pár kőre építették át. Évi teljesítménye: 15–16 vagon termény őrlése, darálása. Későbbi tulajdonosai voltak Molnár István és Bokor Mihály. A Kiss család tulajdonában 1953. november 30-án örölt utoljára.

3.) Vésztő-Mágori szín

Az 1848. évi jobbágyfelszabadítás után a földesurak igen sok ingyenes robotnaptól estek el. Éppen ezért a XIX. század második felében rohamos fejlődésnek indult a mezőgazdasági termelés gépesítése, hiszen a termelés fenntartása és növelése ezt megkövetelte. Vetőgépek, aratógépek, cséplőgépek és erőgépek kerültek az uradalmak által beszerzésre. Az új gépek raktározására célszerű építményekre volt szükség. A múzeum területén hasonlóként felépített gépszín, impozáns épületével és szemmel látható célszerűségével, sok látogató által megcsodált egység. Eredetiben Vésztő község határában a Mágori határrészen, gróf Wenckheim Dénes és örökösei birtokán épült fel 1875-ben, Mikó János békési ácsmester tervei szerint. Ma juhhodályként hasznosítja a helybéli termelőszövetkezet.

4.) *A gabonanemesítőkre emlékező alkotás*

A Dél-Alföld gabonanemesítőinek állít emléket *Mladonyiczki Béla*: „A mag” c. szoborkompozíciója és a föléje – mintegy szárazmalmi kerengősátorként – emelt faszerkezet, *Nemes Roland* alkotása. A két malomkövön álló carrarai márvány búzaszem, a gabonatermesztést és feldolgozást szimbolizálja. A felső malomkő barázdái mintegy a szántóföld barázdáira emlékeztetnek.

5.) *Bőség c. szobor*

1985 júniusában helyezték el a múzeum területén *Emil Vitroel*, román szobrászművész süttöi mészke alkotását. A művész, aki Nagyváradon él, a városnak ajándékozta a szobrot, és az a Városi Tanács döntése alapján a Gabonamúzeum területén került felállításra, illetve felavatásra.

A *Gajdács tanya* körüli területen, a hagyományos tanyai környezetnek megfelelően szilva, dió, és egyéb, a környezetbe illő növényekből fás, cserjés területet alakítottak ki. A tanya előtt kis virágágyás látható, hagyományos „tanyasi” virágokkal és rozsmaring tövel. Nagyobb területen lucernát telepítettek. A gépszín, illetve szélmalom előtt pedig a természetből már kivont régi őszi búza, őszi árpa fajták bemutató parcellája látható. 1988 őszén is 35 fajtát vetettünk el. Különösen értékes fajták itt – melyek a tájhoz is kötődnek – a gyomai tájfajta, a komádi tájfajta, a bánkúti búzák, a mezőhegyesi fajták. Az érdeklődő látogatók így megismerkedhetnek több olyan búzafajtaival, melyeket a hagyományos paraszti gabonatermesztésben alkalmaztak. A múzeumvezető mellékesen a fajtákról, fejlődésükről, betegségeikről stb. feljegyzéseket készít. Megfelelő „termésmennyiség” esetén a vállalat laboratóriumában minőségi vizsgálatokat is elvégzünk. A vetőmagot és szakszerű agrotechnikát, társadalmi munkában a Vetőmagtermeltető Vállalat fürjési telepe szolgáltatja.

A *mágori színben* 1989. május 5-én nyílt meg *A gabona tárolása és feldolgozása Békés megyében az őskortól napjainkig* c. állandó kiállítás. A kiállítás anyagát. *Cs. Szabó István* gyűjtötte és állította össze, aki *Vasvári Mihályt* követte a múzeum vezetésében 1985. augusztus 16-ika óta. A kiállítás célja, hogy 220 m²-n az átlagos múzeumlátogató és a szakember számára bemutassa a gabona tárolásának és feldolgozásának történetét, segítségül legyen a műszaki, gazdasági, társadalmi ismeretek gyarapításában. A kiállítás a következő nagyobb egységekre tagolódik: I. Őskor-, népvándorlaskor; II. Középkor; III. Békés megye újratelepülése a török hódoltság után; IV. Az ún. tőkés fejlődés megyénkben; V. A megye malomipara, az államosítástól napjainkig; a Békés megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat története.

A kiállítás anyagi háttérének előteremtésében, a múzeum működéséhez szükséges gazdasági, személyi, dologi feltételek fedezetének biztosításában elévülhetetlen érdemei vannak a fenntartó vállalat részéről *dr. Monori Károlynak*, aki mindenkor szívügyének tekintette a múzeum egészét, s annak fennmaradását „szinte az utolsó pillanattig” (a vállalat szétválásáig) biztosította.

IRODALOM

Cs. Szabó

Cs. Szabó István: Gabonamúzeum Békéscsaba. TKME Kiskönyvtár 308. 1988.
A Gabonamúzeum levelezése az 1974–1985 években.

Das Békéscsabaer Kornmuseum

– István Cs. Szabó –

Resümee

Anfangs der Siebzigerjahre wendete sich die Leitung des Komitats Békés mit dem Ansuchen an den Minister für Landwirtschaftswesen, mit Rücksicht auf die hinsichtlich Getreideanbau und – verarbeitung reiche Vergangenheit des Komitats die Gründung eines in Békéscsaba zu errichtenden Landesmuseums mit einem das ganze Land einbeziehenden Sammelbereich genehmigen zu wollen.

Die Aufgabe des geplanten Museums sollte die Sammlung und Verarbeitung von materiellen Objekten des Anbaus, der Speicherung und der Verarbeitung des Getreides sowie der Bäcker- und Teigwarenindustrie, ferner die Niederlegung der hieran anknüpfenden Erinnerungen und die Speicherung der bezüglichen Dokumente in Datenspeichern sein. Auch die Einrichtung eines die Themenkreise – die Anfertigung von Aufnahmen der noch bestehenden Baudenkmäler mit einbegriffen – umfassenden Fotoarchivs war in den Zielsetzungen enthalten.

Das geplante Museum eröffnete im Jahre 1980 seine Pforten mit ständigen und temporären Ausstellungen. Inzwischen entblieb aus wirtschaftlichen Gründen das Sammeln von Erinnerungsstücken der Bäcker- und Teigwarenindustrie. Als ständige Ausstellung war ein CSABAER GEHÖFT nebst – Nebengebäuden zu besichtigen, worin der Lebensraum einer auf Getreideanbau eingerichteten Kleinbauernwirtschaft mit den zu alltäglichen Verrichtungen und zur Arbeit dienenden Geräten zu besichtigen war.

Auch die WINDMÜHLE von CSÓKÁS mit vollständiger Einrichtung und Ausrüstung, desweiteren im Maschinenschuppen des Herrschaftsgutes von VÉSZTŐ-MÁGOR die geschichtlichen Andenken des Anbaus und der Speicherung des Getreides von der Urzeit bis heutzutage, waren zu besichtigen.

(Übersetzt von F. Sipiczky)

Cs. Szabó István

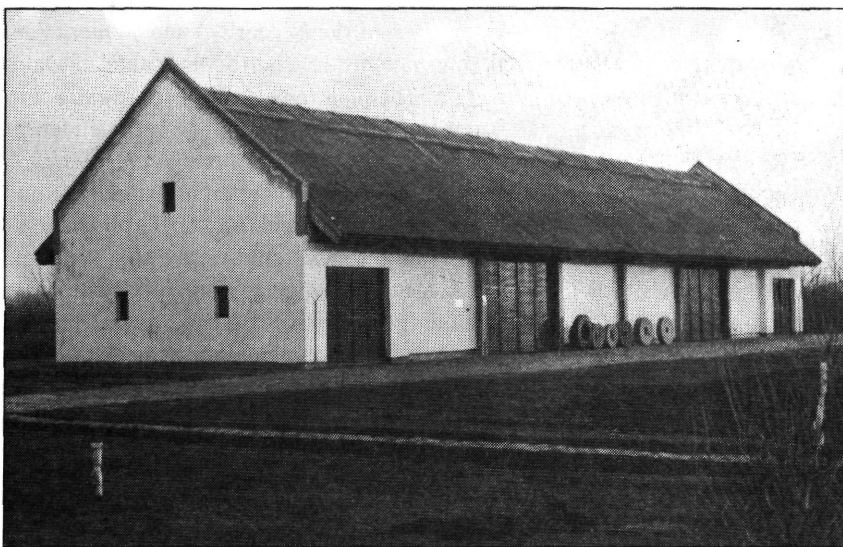
Békéscsaba,

Lencsési u. 46. fsz. 1.

5600

1

2

1. kép

1: Gajdács-tanya; 2: Vésztő-Mágori uradalmi gépszín

1

2

2. kép

- 1: Mladoniczki Béla–Nemes Roland: Emlékező alkotás a gabonanesesítőkre;
2: Gajdács-tanya: az újkígyósi, Réti-féle hombár

1

Helyszínazonosító szám: M/1984/70

MŰKÖDÉSI ENGEDÉLY

A NEMZETTÁRSASÁG ELNÖKI TANÁCSÁNAK 1963. ÉVI 8. SZÁMÚ TÖRVÉNY-
ERELJÜ RENDELETE 7. §-ÁBAN, ELLETOLEG A VEGYERHAJTÁSÁRA KIDÖT T
2/1966. (I. 8. JARI) SZÁMÚ RENDELET 18. §-ÁBAN FOGLALT JOGKÖRÖKÖZ

A *Gabonamúzeum* SZÁMFA

SZERHELVE: **BÉKÉSCSABA**
ALAPÍTÁSI ÉVE: **1977**
JELLEGE: **SZAKGYŰJTEMÉNY**
GYŰJTŐKÖRE: **Gabonatermelés és feldolgozás**

GYŰJTŐTERÜLETE: **Magyarország**

FENNTARTÓJA: **BÉKÉSMEGYEI GABONAFORGALMI ÉS MALOM-
IPARI VÁLLALAT BÉKÉSCSABA**
FELGYELETI SZERVE: **GABONA TÍROSZT, BUDAPEST**

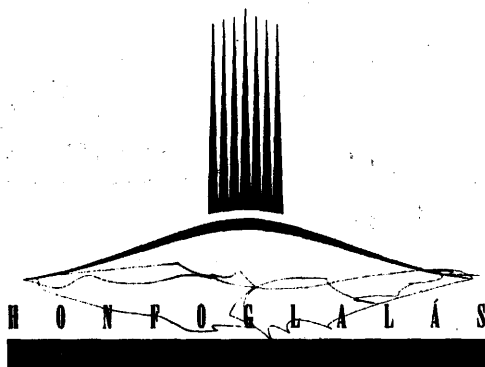
BUDAPEST, **1984. március 16.**

Kiss István

2

3. kép

1: Csókási vagy Kiss-féle szélmalom; 2: A Gabonamúzeum működési engedélye

A Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága,
Békés Megye Képviselő-testülete,
Békéscsaba Megyei Jogú Város Képviselő-testülete
támogatásával
kiadja a Békés Megyei Múzeumi Szervezet.
Felelős kiadó: dr. Grin Igor megyei múzeumigazgató.
Nyomdai Kivitelezés: Mozi Nyomda, Békéscsaba.
Példányszám: 1000, terjedelem: 28,5 B/5 ív.

A
kötet
megjelenését
anyagilag
támogatták:

KNER NYOMDA RT.

5600 BÉKÉSCSABA
BAROSS U. 9-21.

- Budapest Bank Rt.
- Inter-Európa Bank Rt.
- Kereskedelmi Bank Rt.
- Mezőbank Rt.
- OTP Megyei Igazgatóság
- Postabank Rt.
- Polgári Bank Rt.
- Colónia Biztosító Rt. Körzeti Igazgatóság
- Glória Biztosító Rt. Békés-Csongrád Megyei Területi Igazgatóság
- Hungária Biztosító Rt.
- Nationale-Nederlanden Magyarországi Biztosító Rt. Békéscsabai Igazgatóság
- Providencia Osztrák-Magyar Biztosító Rt. Békéscsabai Kirendeltség
- OTP Garancia Biztosító Rt. Megyei Fiókgazgatóság
- ÁB-AEGON Általános Biztosító Rt.
- Európa Biztosító Rt.

Kevermes és Vidéke Takarékszövetkezet

Szarvas és Vidéke Takarékszövetkezet

Tótkomlói Körzeti Takarékszövetkezet

Kondorosi Takarékszövetkezet

Gádosor és Vidéke Takarékszövetkezet

Mezőkovácsháza és Vidéke
Takarékszövetkezet

Szeghalom és Vidéke Takarékszövetkezet

Endrőd és Vidéke Takarékszövetkezet

Kétegyházi Takarékszövetkezet

Gyulavári Takarékszövetkezet

KÖRÖSVOLÁN
AUTÓBUSZKÖZLEKÉSI RT.
BÉKÉSCSABA

BÉKÉSCSABA

**Békés Megyei
Általános Építőipari
és Vállalkozási Részvénytársaság**

NÉPÚJSÁG KFT.

a **BÉKÉS MEGYEI HÍRLAP**
KÖZZETI LAP

KIADÓJA

UNIVERZÁL
KERESKEDELMI
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
ut

HUNGUARD Float-Üveg Kft.
Orosháza

HUNGAROTEL – HTCC RT.

Thermál-BER
TERVEZŐ ÉS LEBONYOLÍTÓ KFT.

UNICON RUHÁZATI ÉS SZOLGÁLTATÓ RT.
5601 Békéscsaba, Illésházi u. 5. • Pf.: 6.

MOL
MAGYAR OLAJ- és GÁZIPARI RT.
Kutatás-Termelési Ágazat
FÜZESGYARMATI Bányászati Üzem
5525 Füzeggyarmat, Pf.: 1.

BÉKÉSCSABA

Henkel Magyarország Kft.
Körösladányi Gyára

KÖVIZIG
H-5701 Gyula, Városház utca 26., Pf.: 19.

**BÉKÉS MEGYEI
KÉZMŰVES KAMARA**
BÉKÉSCSABA
Kossuth tér 8.

